

УДК 331.548

ПАХОМОВА Т.М., к.е.н.

м. Ніжин

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАЙНЯТОСТІ ТА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *Визначено причини та фактори, які формують рівень безробіття в Україні. За статистичними даними проведено аналіз динаміки рівня безробіття та причини незайнятості за останній час. На основі проведеного аналізу запропоновано основні напрями вдосконалення регулювання безробіття в Україні.*

Ключові слова: *безробіття, зайнятість, робоча сила, ринок праці, економічно активне населення, соціальний захист.*

Аннотация. *Определены причины и факторы, которые формируют уровень безработицы в Украине. По статистическим данным проведен анализ динамики уровня безработицы и причины незанятости за последнее время. На основе проведенного анализа предложены основные направления совершенствования регулирования безработицы в Украине.*

Ключевые слова: *безработица, занятость, рабочая сила, рынок труда, экономически активное население, социальная защита.*

Abstract. *This article identifies the causes and factors that shape the level of unemployment in Ukraine. Based on the statistical data, the author conducts analysis of the dynamics of the unemployment rate and causes of unemployment in recent years. On the basis of analysis, the main directions of improving the regulation of unemployment in Ukraine are suggested.*

Keywords: *unemployment, employment, labor force, labor market, economically active population, social protection.*

Постановка проблеми. Після 2010 року (у працездатний вік входить покоління громадян, які народилися у період низької народжуваності 90-х років) відбувається не тільки кількісне скорочення працездатного населення, але і якісне погіршення – старіння його економічно активної частини. Такі демографічні перспективи вимагають пристосування суспільства й економіки до особливостей “старіючого” суспільства, де кількість споживачів перевищує чисельність зайнятого населення. Процеси депопуляції та старіння населення справляють дуже негативний вплив на

стан Української економіки. [1] У той же час на ринку праці не використовується значна частина трудового потенціалу молоді, яка часто не витримує конкурентної боротьби із представниками старших вікових поколінь. Розвиток молодіжного сегменту ринку праці характеризується посиленням дисбалансу між попитом і пропозицією праці, зниженням рівня економічної активності молоді, зростанням рівня безробіття, збільшенням частки молодих людей, зайнятих у неформальній сфері економіки, збільшенням чисельності молодих трудових мігрантів [2].

З іншого боку, трансформація економіки України супроводжується загостренням проблем зайнятості населення. Зайнятість населення являє собою діяльність частини населення щодо створення суспільного продукту (національного доходу). Зайнятість об'єднує виробництво і споживання, а її структура визначає характер їх взаємозв'язків. Ефективне функціонування економіки пов'язане із забезпеченням повної зайнятості наявних ресурсів. В процесі динамічного розвитку ринкової економіки виникає одна з причин макро-економічної нестабільності – неповна зайнятість.

Актуальність даного питання полягає в тому, що економічне зростання створює передумови для збільшення зайнятості та доходів населення, підвищення продуктивності його праці. Однак об'єктивні нерівномірності виходу з кризи окремих галузей і підприємств, істотні відмінності у співвідношенні інтенсивних та екстенсивних чинників обумовлюють неминучі диспропорції національного ринку праці, різнонаправленість розвитку окремих його сегментів. У поєднанні з прорахунками політики ринку праці це спричинило низку проблем. Ключовою проблемою залишається досягнення суспільно прийняттого рівня, структури, диференціації доходів від трудової діяльності, передусім заробітної плати. Низький рівень трудових доходів та їх невідроджена диференціація неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком якої стає низька трудова активність, неповне використання трудового потенціалу, зниження ролі праці та її повне чи часткове виключення з основних життєвих цінностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми зайнятості, можливості удосконалення державного регулювання та державної політики зайнятості розглядалися багатьма зарубіжними вченими, починаючи ще від Дж. Кейнса та К. Маркса [3]. Проблеми ефективної зайнятості досліджували М. Алле, Р. Еренберг, М. Портер, Р. Сміт, Дж. Ріфкін, Й. Шумпетер. Загальнотеоретичні основи розвитку ринку праці та зайнятості в Україні розглядалися в працях В. Близнюк, Д. Богині, В. Будкіна, Т. Коропчук, Т. Мірошніченко, Л. Шевченко, Т. Засць, М. Корецького [4]. Зайнятість в умовах трансформаційної економіки досліджувалася в працях В. Секретарюка, В. Герасимчука, А. Колота, В. Летюха, Л. Чижова [5]. У науковій літературі проблема зайнятості розглядається переважно з економічного боку, а питання удосконалення державної політики в сфері зайнятості та безробіття є фрагментарними і потребують подальшого дослідження.

Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як Л. Гальків, І. Моцін, М. Папієв, О. Піжук, Я. Міклош, В.Фелоренко.

Суттєвий вклад у вирішення теоретичних та прикладних проблем зайнятості молоді внесли українські вчені: О.В. Абашина, Л.М. Ільїч, В.Л. Кравченко, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, М.П. Перепелиця,

М.І. Хмелярчук, О.О. Яременко, Н.В. Метьолькіна, Т.В. Дроздова та інші [2].

Проте ряд питань, пов'язаних з безробіттям в Україні, особливо у методологічному плані, залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується, насамперед, проблеми соціально-економічних наслідків та втрат від безробіття, а також його впливу на безпечний національний розвиток.

Метою статті є дослідження проблеми і перспективи зайнятості, ринку робочої сили, визначення основних причин формування і наслідків безробіття

Виклад основного матеріалу. Ринок робочої сили – це суспільно-економічна форма руху трудових ресурсів, особливий, властивий розвинутим товарно-грошовим відносинам спосіб включення робочої сили в економічну систему. В умовах ринкової економіки робоча сила виступає як товар і в цьому схожа з іншими товарами, піддається економічній оцінці й оптимізації. Ринок робочої сили характеризується системою відносин між продавцями (власниками) робочої сили і її покупцями та відповідною інфраструктурою.

У відповідності з міжнародними стандартами, розробленими у 1983 році Міжнародною організацією праці (МОП), все населення можна поділити на три категорії:

1) зайняті – це ті люди, які виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку. До цієї категорії належать і ті, хто зайнятий неповний робочий день;

2) безробітні – ті, хто не має роботи, але активно шукає її або чекає, щоб повернутися на попереднє місце роботи. Конкретніше: людина вважається безробітною, коли вона відповідає трьом критеріям, які мають місце одночасно "без роботи"; – "робить активні спроби знайти роботу"; – "готова зразу ж стати до роботи".

Зайняті і безробітні становлять робочу силу, або економічно активне населення в даний момент часу.

3) особи поза робочою силою, або економічно неактивне населення – це перш за все люди до 15 років, а також ті, хто перебуває в спеціалізованих установах (психіатричних диспансерах, виправних закладах тощо); до цієї категорії відносяться і особи, що вибули зі складу робочої сили, – дорослі, які потенційно мають можливість працювати, але не працюють і не шукають роботи (навчаються, перебувають на пенсії, надто хворі, щоб працювати, або просто не шукають роботи).

Шукати роботу в нашій країні можна різними шляхами, зокрема через державну службу зайнятості або самостійно.

Та частина людей серед населення працездатного віку, які шукають роботу і реєструються в державній службі зайнятості, складають показник "рівень зареєстрованого безробіття". Тобто цей показник свідчить про кількість тих людей, які прийшли до центрів зайнятості та отримали статус безробітного.

Збільшення зареєстрованого безробіття означає збільшення кількості звернень по допомогу в працевлаштуванні до служби зайнятості.

Станом на 1 вересня 2015 року кількість зареєстрованих безробітних становила 414,7 тис. осіб.

Проте показник щодо рівня зареєстрованого безробіття не дає повного уявлення про загальну ситуацію з безробіттям у країні. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика – дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Показник "рівень безробіття (за методологією МОП)" визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення відповідного віку. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державна служба статистики.

За останніми оприлюдненими даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці, в Україні в I кварталі 2015 року становив 9,6% економічно активного населення.

Отже, вищезазначені показники – рівень зареєстрованого безробіття і рівень безробіття, визначений за методологією МОП, розраховуються за різною методологією і тому не суперечать один одному, а відображають різні явища на ринку праці.

Також слід уточнити, що такого показника, як "прихований рівень безробіття", не існує, як не існує й показника "офіційний рівень безробіття". Всі дані, які озвучуються і публікуються Державним центром зайнятості і Державною службою статистики, є відкритими та офіційними.

Ефективне функціонування економіки пов'язане із забезпеченням повної зайнятості наявних ресурсів. В процесі динамічного розвитку ринкової економіки виникає ще одна причина макроекономічної нестабільності – неповна зайнятість.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ

(за даними Державної служби статистики України)

Промисловість. У вересні 2015 р. порівняно з попереднім місяцем та вереснем 2014 р. індекс промислової продукції становив відповідно 105,9% та 94,9%, за підсумками січня–вересня 2015 р. – 83,4%.

Сільське господарство. У січні–вересні 2015 р. індекс обсягу сільсько-господарського виробництва порівняно з відповідним періодом 2014 р. склав 94,7%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 95,7%, у господарствах населення – 93,6%. Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах, за розрахунками, становив 369,7 млрд.грн.

Будівництво. У січні–вересні 2015 р. підприємствами країни виконано будівельних робіт на суму

34,9 млрд.грн. Індекс будівельної продукції у січні–вересні 2015 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року склав 77,2%.

Транспорт. У січні–вересні 2015 р. вантажооборот підприємств транспорту становив 230,5 млрд.ткм, або 89,5% від обсягу січня–вересня 2014 р. Підприємствами транспорту перевезено 437,5 млн.т вантажів, що складає 85,7% до відповідного періоду 2014 р. Усіма видами транспорту виконано пасажирооборот в обсязі 72,8 млрд.пас.км, або 90,4% від обсягу січня–вересня 2014 р.

Зовнішня торгівля. У січні–серпні 2015 р. експорт товарів становив 24766,7 млн.дол. США, імпорт – 24146,9 млн.дол. Порівняно із січнем–серпнем 2014 р. як в експорті, так і в імпорті відбулось скорочення поставок на 33,9% (на 12728,9 млн.дол. та 12411,4 млн.дол. відповідно). Позитивне сальдо досягло 619,8 млн.дол. (у січні–серпні 2014 р. також позитивне – 937,3 млн.дол.)

Оптова торгівля. У січні–серпні 2015 р. експорт товарів становив 24766,7 млн.дол. США, імпорт – 24146,9 млн.дол. Порівняно із січнем–серпнем 2014 р. як в експорті, так і в імпорті відбулось скорочення поставок на 33,9% (на 12728,9 млн.дол. та 12411,4 млн.дол. відповідно). Позитивне сальдо досягло 619,8 млн.дол. (у січні–серпні 2014 р. також позитивне – 937,3 млн. дол.)

Роздріб на торгівля. За січень–вересень 2015 р. оборот роздрібною торгівлю становив 735 млрд.грн., або 77,7% від обсягу січня–вересня 2014 р. У структурі обороту роздрібною торгівлю на організовані та неформальні ринки припадало 31%.

Ціни. У вересні 2015 р. індекс споживчих цін становив 102,3%, з початку року – 141,4%; індекс цін виробників промислової продукції у вересні 2015 р. становив 102,0%, з початку року – 128,0%.

Заробітня плата. У січні–серпні 2015 р. середньомісячна номінальна заробітня плата штатного працівника досягла 3975 грн. і збільшилась порівняно з відповідним періодом 2014 р. на 16,9%. У серпні порівняно з липнем п.р. розмір заробітної плати зменшився на 4,2%, а з серпнем 2014 р. – зріс на 24,8%. Заробітня плата працівника становила 4205 грн., що в 3,5 раза вище рівня мінімальної заробітної плати (1218 грн.). Індекс реальної заробітної плати у серпні 2015 р. порівняно з липнем становив 96,6%, відносно серпня 2014 р. – 80,8%.

Населення На 1 вересня 2015 р. чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, становила 42805,7 тис. осіб. Упродовж січня–серпня 2015 р. чисельність населення зменшилася на 123,6 тис. осіб.

За даними Державної служби статистики кількість економічно активного населення віком від 15 до 70 років у середньому у I півріччі 2015 року становила 18,1 млн. осіб, у тому числі 16,4 млн. зайнятих та 1,7 млн. безробітних громадян. Серед осіб працездатного віку кількість економічно активного населення

становила 17,4 млн. осіб, з них 15,7 млн. зайнятих та 1,7 млн. безробітних громадян.

Рівень економічної активності серед осіб віком 15–70 років склав 62,3%, а серед осіб працездатного віку – 71,5%.

Найвищий рівень економічної активності був у Дніпропетровській області та м. Києві, а найнижчий – у Волинській, Донецькій, Тернопільській, Хмельницькій та Івано-Франківській областях.

За даними Державної служби статистики України, у I півріччі 2015 року чисельність зайнятого населення у віці 15–70 років, становила 16,4 млн. осіб, а серед осіб працездатного віку – 15,7 млн. осіб.

Серед зайнятого населення 26,4% (або 4,3 млн.) були зайняті у неформальному секторі економіки. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах (38,3%), у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (22,6%), а також у будівництві (15,5%).

У структурі зайнятого населення 84,1% складають наймані працівники, лише 1,3% – роботодавці, 14,4% – самозайняті особи.

Майже половину зайнятих громадян становлять особи віком 40–59 років, понад чверть – особи у віці від 30 до 39 років, 22% – у віці від 15 до 29 років.

Майже 40% всього зайнятого населення країни зосереджена у Одеській, Львівській, Харківській, Дніпропетровській областях та м. Києві.

Рівень зайнятості становив 56,5%, а серед осіб працездатного віку – 64,6%. Зокрема, у міських поселеннях 57,3%, у сільській місцевості – 54,9%. Рівень зайнятості серед чоловіків був вище ніж серед жінок, відповідно 61,9% та 51,7%.

Серед вікових груп цей показник розподілився наступним чином: найнижчим рівень зайнятості був серед осіб старше 60 років та серед молоді до 24 років (14,4% та 28,1%, відповідно). Серед осіб від 50 до 59 років він становив 61,7%, а серед інших вікових груп коливався від 71,7% до 77,9%.

Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (62,0%) та Дніпропетровській (61,7%) області, а найнижчий – у Донецькій (50,7%) та Тернопільській (51,4%) областях.

Чисельність безробітних становила 1,7 млн. осіб, зокрема, у містах – 1,1 млн. осіб та 0,6 млн. осіб – у сільській місцевості.

За причинами незайнятості структура безробітних є наступною: 39% складають вивільнені з економічних причин, більш як третину – звільнені за власним бажанням, за угодою сторін або закінченням контракту, 15% – не працевлаштовані випускники навчальних закладів.

Майже 40% загальної кількості безробітних зосереджена в Полтавській, Харківській, Львівській, Дніпропетровській, Донецькій, областях та м. Києві.

Рівень безробіття, за методологією (МОП), становив 9,2% економічно активного населення, а серед

осіб працездатного віку – 9,6%, у тому числі серед осіб віком 25–29 років – 12%, а серед молоді до 25 років – 21% економічно активного населення відповідного віку.

Серед міських мешканців рівень безробіття становив 9,0%, серед сільських – 9,7%. Серед чоловіків цей показник становив 10,3%, а серед жінок – 8,0%.

Найнижчий рівень безробіття спостерігався у місті Києві – (6,5%), Одеській (6,8%) області, а найвищий – у Тернопільській (11,8%), Полтавській (12,8%), Донецькій (13,6%) та Луганській (15,6%) областях.

Серед безробітних понад 40% становили особи віком від 15 до 29 років, кожен п'ятий безробітний – у віці від 40 до 49 років, кожен четвертий – від 30 до 39 років.

Показники безробіття в Україні суттєво не відрізняються від середніх показників по Європейському Союзу. Так, серед населення усіх вікових груп у середньому по країнах ЄС рівень безробіття становив 9,6%, зокрема серед молоді до 25 років – 20,6%.

Найвищим рівень безробіття був у Словаччині, Іспанії, Португалії, на Кіпрі, у Хорватії та у Греції. Відносно низьким (до 6 відсотків) рівень безробіття є у Австрії, Люксембурзі, на Мальті, у Чеській Республіці та Німеччині.

Кількість економічно неактивного населення у віці 15–70 років у I півріччі 2015 року становила 10,9 млн. осіб, а серед працездатного населення – 7,0 млн. осіб. Серед економічно неактивних громадян кожен другий був пенсіонером, кожен п'ятий – учнем або студентом, а кожен четвертий – виконував домашні обов'язки.

Державна політика зайнятості населення в Україні базується на таких принципах:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам у реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки;
- сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобіганню безробіття, створенню нових робочих місць;
- координації діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямками соціально-економічної політики;
- забезпечення контролю профспілок, спілок підприємців, власників підприємств за виконанням заходів щодо забезпечення зайнятості населення;
- міжнародного співробітництва у вирішенні проблем зайнятості населення [13, с. 324].

Політика зайнятості має макрорівень (загальнодержавний) і мікрорівень (регіональний і локальний), перший з яких є визначальним.

Основи соціального захисту населення у сфері трудових відносин закладені в Конституції України і в Законі України "Про зайнятість населення" [14, с. 170].

Важливим провідником державної політики на ринку праці є біржа праці. Згідно з Законом України "Про зайнятість населення", цей інститут інфраструктури ринку праці в Україні називається Державною службою зайнятості. Відповідно до Закону послуги, пов'язані із зайнятістю населення, надаються Державною службою зайнятості безкоштовно. При цьому вона не вирішує питань про ціну робочої сили. Основні завдання державної служби зайнятості в Україні:

1. Аналіз і прогнозування попиту і пропозиції на робочу силу, інформування про стан ринку праці.
2. Консультування громадян і власників підприємств, організацій, установ про можливість отримання роботи і забезпечення робочою силою.
3. Облік вільних робочих місць і громадян, які звертаються в питаннях працевлаштування.
4. Допомога громадянам у підборі підходящої роботи, а роботодавцям – у підборі необхідних працівників.
5. Організація професійної підготовки і перепідготовки громадян, які лишилися без роботи.
6. Надання послуг відносно працевлаштування і профорієнтації незайнятого населення.
7. Реєстрація безробітних і надання їм у межах своєї компетенції допомоги, у тому числі і матеріальної.
8. Участь у підготовці перспективних і поточних програм зайнятості і заходів щодо соціального захисту різних верств населення від безробіття.

Нарівні з Державною службою зайнятості на ринку робочої сили великого значення набуває Державний фонд зайнятості. Останній формується за рахунок асигнувань з бюджетів різних рівнів, внесків підприємств, установ, організацій, кооперативів, добровільних внесків громадських організацій, громадян, іноземних фірм. Державний фонд зайнятості використовується для фінансування заходів щодо профорієнтації населення, професійного навчання вивільнених працівників і безробітних, сприяння їх працевлаштуванню і виплати допомоги по безробіттю, надання безпроцентних кредитів безробітним, для здійснення підприємницької діяльності, організації додаткових робочих місць, на утримання працівників служби зайнятості і оплати інших витрат, пов'язаних із соціальним захистом прав громадян України на працю [15].

Висновок. Україна опинилася у досить складній ситуації, її ситуація на ринку праці потребує ретельного і негайного опрацювання існуючих проблем. Проаналізувавши існуючі проблеми у цій сфері можна зробити висновок, що вирішення проблеми безробіття на ринку праці України по регулюванню незайнятості населення мають включати заходи, що систематизовані за 7 основними напрямками:

1. Формування нормативно-правової бази в сфері зайнятості населення.

2. Професійна підготовка кадрів, підвищення якості робочої сили.

3. Збереження і створення робочих місць, сприяння розвитку підприємництва та самостійної зайнятості населення.

4. Розв'язання проблеми зайнятості населення у сільській місцевості.

5. Сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і нездатні на рівних конкурувати на ринку праці.

6. Регулювання соціально трудових відносин.

7. Надання соціальних послуг зареєстрованим безробітним.

Оскільки безробіття є неприйнятною альтернативою зайнятості, кожна держава розробляє заходи боротьби з ним. Це передбачається і міжнародними трудовими нормами.

Враховуючи реалії нашої економіки, одним з основних напрямів боротьби з безробіттям мають стати заходи щодо підвищення продуктивності праці. Це, по-перше, знизить собівартість, а відповідно і ціни товарів та послуг, зробивши їх доступними більшості громадян і конкурентоспроможними на зовнішньому ринку; по-друге, дасть можливість підвищити заробітну плату, пенсії, стипендії, збільшити інші трансферти. Підвищена таким чином купівельна спроможність вимагає збільшення товарів і послуг, а це сприятиме підвищенню виробництва, що, в свою чергу, потребує залучення додаткової робочої сили і збільшення зайнятості.

Однак і перший і другий напрями боротьби з безробіттям мають забезпечуватися підвищенням конкурентоспроможності робочої сили за рахунок підвищення її якості, а саме: зростання рівня загальної освіти, підвищення кваліфікації, розширення діапазону оволодіння працівниками професій і спеціальностей, розвитку таких необхідних складових відтворення якісної робочої сили, як медицина, культура, спорт. Конкурентоспроможність і висока кваліфікація робочої сили дадуть можливість, по-перше, виробляти конкурентоздатну на світовому ринку продукцію і за рахунок високої продуктивності забезпечити подальше економічне зростання; по-друге, досягти позитивних наслідків у трудовій міграції і відкрити шлях до широкого рівноправного входження у світовий ринок праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стан та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Пахомова Т.М. "Вісник" КІБІТ, 2015 р.
2. Подобед Н.В. Проблеми зайнятості молоді на ринку праці України. /Н.В.Подобед– К.: КНЕУ, 2014. – 744 с.
3. Карл Маркс [Електронний ресурс] // Режим доступу http://ukr.wikipedia.org/wiki/Карл_Маркс.
4. Історія економічних вчень [Електронний ресурс] // Режим доступу :<http://ukrlib.net/historyekonomichnix-vchen/> 95-kriza.

5. Українське суспільство. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.е.н. В. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України. – 648 с.
6. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>
7. Гальків Л.І. / Втрати людського капіталу України: чинник безробіття // Економіка і регіони. – 2013. – №2. – с. 110-113.
8. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег./ Дж. Кейнс. М. – 1993. – 255с.
9. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини / О.А.Грішнова. – К.: Знання, 2009. – 535 с.
10. Про зайнятість населення : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 14. – С. 170.
11. Про затвердження Основних напрямів проведення державної політики зайнятості : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Декларація, прийнята Законом України від 15 грудня 1992 р. № 2859-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.